

Міністерство освіти і науки України

Академія педагогічних наук України

Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи

Представництво Міжнародної Організації з Міграції в Україні

ВГО «Жіночий консорціум України»

ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Методичні рекомендації
з використання навчальних матеріалів
(фільм „Станція призначення - ЖИТТЯ” для дітей та молоді 16-19 років,
посібник тренера, посібник учасника
„Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”)

Київ - 2007

ББК 88.8:74.5
УДК 159.9:37.013.8

Г82

Рецензенти:

В.В. Рибалка, доктор психологічних наук, професор;

І.І. Цушко, кандидат філософських наук.

Науковий редактор:

В.Г. Панок, кандидат психологічних наук, ст. науковий співробітник.

Рекомендовано до друку Науково-методичною Радою
Міністерства освіти і науки України.

Ця публікація стала можливою в рамках спільного проекту Жіночого Консорціуму України та Міжнародної організації з міграції (МОМ) в межах Програми протидії торгівлі людьми за фінансової підтримки Регіональної Місії Агентства США з міжнародного розвитку в Україні, Молдові і Білорусі (USAID). Точки зору, висловлені в цій праці, належать їхнім авторам та не обов'язково відбивають точки зору Міжнародної організації з міграції або Агентства США з міжнародного розвитку.

Гриценко Л.І., Лунченко Н.В., Ерстенюк О.В.

Г 82 ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: Методичні рекомендації з використання навчальних матеріалів (фільм „Станція призначення - ЖИТТЯ” для дітей та молоді 16-19 років, посібник тренера, посібник учасника „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”). – К.: Видавничий дім „АДЕФ - Україна”, 2007. - 52 с.

© Гриценко Л.І., Лунченко Н.В., Ерстенюк О.В., 2007

© Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2007

© Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні, 2007

© ВГО “Жіночий консорціум України”, 2007

ЗМІСТ

Про затвердження Державно цільової програми протидії торгівлі людьми на 2006-2010 роки.....	4
Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року.....	5
Додаток до Програми ПЛАН заходів щодо протидії торгівлі людьми на період до 2010 року.....	7
Наказ міністерства освіти і науки України.....	12
Інформація про виконання наказу міністерства освіти і науки України.....	13
I. Завдання, які стоять перед педагогічними працівниками навчальних закладів щодо запобігання торгівлі людьми.....	18
II. Специфіка роботи з різними категоріями учасників навчально-виховного процесу	19
III. Організація в навчальному закладі профілактичної роботи з питань запобігання торгівлі людьми	21
3.1 Форми проведення профілактичної роботи з батьками	21
3.2 Форми проведення профілактичної роботи з дітьми та молоддю	22
3.3 Форми організації у школі виховної роботи з проблеми запобігання торгівлі людьми	25
3.4 Практичні поради з використання навчального фільму „Станція призначення – ЖИТТЯ”	29
Додаток 1. Анкета 1.....	31
Додаток 2. Анкета 2.....	32
Тренінгове заняття для учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів з протидії торгівлі людьми.....	36
Урок-виховна година з питання протидії торгівлі людьми для учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів.....	42
Словник термінів.....	47

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 7 березня 2007 р.

№ 410

Київ

**Про затвердження Державно цільової програми
протидії торгівлі людьми на 2006-2010 роки**

Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є :**

1. Затвердити Державну цільову програму протидії торгівлі людьми на 2006-2010 роки (далі – Програма), що додається.

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, відповідальним за виконання Програми, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям забезпечити виконання завдань Програми і визначеного нею плану заходів;

раз на півроку до 20 числа місяця, що настає за звітним періодом, інформувати Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту про стан виконання завдань Програми і визначеного нею плану заходів.

3. Міністерству України у справах сім'ї, молоді та спорту узагальнити інформацію та щороку до 1 березня подавати Кабінетові Міністрів України звіт про хід виконання Програми.

4. Міністерству фінансів та Міністерству економіки під час складання проектів Державного бюджету та Державної програми економічного і соціального розвитку України передбачати кошти на фінансування визначеного Програмою плану заходів.

Прем'єр-міністр України

Янукович В.Ф.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 7 березня 2007 р. № 410

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА протидії торгівлі людьми на період до 2010 року

Загальна частина

Однією з проблем, що стоять сьогодні перед Україною та світовою спільнотою, є торгівля людьми.

Незважаючи на здійснення певних заходів щодо протидії торгівлі людьми проблема залишається актуальною.

Це негативне явище може виявлятися у різних формах — від викрадення людей до їх продажу з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Жертви торгівлі людьми використовуються для примусової праці, у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо.

Ситуація, що склалася, потребує консолідації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також міжнародних і громадських організацій.

Мета і основні завдання Програми

Метою Програми є створення умов для протидії торгівлі людьми та пов'язаній з нею злочинній діяльності, підвищення ефективності роботи з виявлення таких злочинів та осіб, що їх учиняють, вирішення питання щодо реінтеграції осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Основними завданнями Програми є:

- удосконалення механізму нормативно-правового регулювання питань протидії торгівлі людьми, а також боротьби з нею, включення їх до освітніх програм для дітей та молоді;
- проведення роз'яснювальної роботи за допомогою засобів масової інформації, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у боротьбі з торгівлею людьми;
- забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів України та інших держав у протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею;
- надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми, зокрема у поверненні додому, працевлаштуванні та професійному навчанні;
- вдосконалення діяльності центрів реабілітації для осіб, що постраждали від торгівлі людьми;

- розроблення механізму психолого-соціальної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми;
- співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, що провадять діяльність, пов'язану з протидією торгівлі людьми;
- використання міжнародного досвіду із запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею, захисту прав осіб, що постраждали від зазначеного злочину, розшуку зниклих осіб за кордоном, їх повернення та реабілітації.

Для виконання Програми необхідно здійснити заходи, зазначені у додатку.

Фінансове забезпечення виконання Програми

Виконання Програми здійснюватиметься центральними та місцевими органами виконавчої влади у межах коштів, передбачених їм у державному та місцевих бюджетах на відповідний рік, а також за рахунок інших джерел.

Обсяг фінансування Програми з державного бюджету становить 1469,7 тис. гривень.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть змогу:

- підвищити рівень інформованості населення та усвідомлення проблеми торгівлі людьми і як результат — зменшити кількість людей, що стають жертвами цього злочину;
- включити до освітніх програм для дітей та молоді, зокрема тих, що навчаються у дитячих будинках і школах-інтернатах, питання протидії торгівлі людьми з метою зменшення ризику їх потрапляння до сексуального та трудового рабства;
- підвищити кваліфікацію фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею шляхом організації навчання державних службовців і представників громадських організацій;
- поліпшити роботу правоохоронних органів, підвищити рівень їх взаємодії з відповідними структурами інших держав у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;
- підвищити рівень надання реабілітаційної допомоги, збільшити кількість реінтегрованих осіб шляхом посилення соціальної, юридичної, медичної та психологічної допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми.

Додаток
до Програми ПЛАН
заходів щодо протидії торгівлі людьми
на період до 2010 року

Запобігання торгівлі людьми та боротьба з нею

1. Проаналізувати акти законодавства з питань боротьби з торгівлею людьми та в разі потреби подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення до них змін.

Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, МВС, МЗС, Мінпраці, МОН, МОЗ разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007 рік.

2. Проводити моніторинг актів національного законодавства щодо їх відповідності нормам міжнародного права з питань протидії торгівлі людьми та своєчасно подавати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення до них змін.

Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, МВС, МЗС, Мінпраці, МОН, МОЗ разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

3. Утворити та забезпечити діяльність робочих експертних груп при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координації зусиль у боротьбі з нею.

Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007 рік.

4. Заслуховувати раз на півріччя інформацію керівників центральних органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, про стан виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року з метою оцінки її ефективності.

Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми. 2007—2010 роки.

5. Забезпечувати проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів з питань координації зусиль, проведення аналізу та уточнення стратегії запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, Держкомтелерадіо, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. 2007—2010 роки.

6. Організувати навчання державних службовців з питань протидії торгівлі дітьми, викоренення найгірших форм дитячої праці.

Мінсім'ямолодьспорт, Мінпраці, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

7. Забезпечувати підготовку та навчання працівників дипломатичної служби з питань протидії торгівлі людьми, налагодити міжнародне співробітництво у цій сфері, а також у сфері захисту осіб, що постраждали від такого злочину.

МЗС, МОН разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

8. Розробити та впровадити програми соціальної та психологічної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми.

МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. 2007—2010 роки.

9. Включити до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальні курси, лекції та практичні заняття з питань протидії торгівлі людьми.

МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. 2007 рік.

10. Продовжити видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей і молоді.

Мінсім'ямолодьспорт, МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. 2007—2010 роки.

11. Підвищувати рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. 2007—2010 роки.

12. Запровадити навчальний курс з питань трудової міграції та протидії торгівлі людьми для працівників Державної служби зайнятості на базі Інституту підвищення кваліфікації державної служби зайнятості.

Мінпраці. Вересень 2007 року.

13. Включити заходи з протидії торгівлі людьми до Єдиної технології обслуговування незайнятого населення.

Мінпраці. 2007 рік.

14. Запровадити рубрику “Питання, що найчастіше ставляться” на веб-порталі Державної служби зайнятості з метою запобігання торгівлі людьми з числа осіб, що мають намір виїхати за кордон для працевлаштування.

Мінпраці. 2007 рік.

15. Забезпечувати проведення інформаційно-роз’яснювальної роботи з питань зайнятості населення.

Мінпраці. 2007—2010 роки.

16. Забезпечити інформування громадян про вакансії за кордоном (у рамках двосторонніх угод).

Мінпраці, МЗС. 2007 рік.

17. Підготувати та подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до актів законодавства з питань регулювання діяльності, пов’язаної з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном, з метою посилення захисту прав і законних інтересів українських громадян, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, а також запобігання вчиненню стосовно них злочинів, пов’язаних з торгівлею людьми.

Мінпраці, Держпідприємництво, МЗС, МВС. 2007 рік.

18. Забезпечувати контроль за дотриманням суб’єктами підприємницької діяльності законодавства у сфері модельного, туристичного та розважального бізнесу, а також посередництва у працевлаштуванні за кордоном, порушення якого створює умови для торгівлі людьми, та притягнення до відповідальності винних осіб.

МВС, СБУ, МКТ, Мінпраці. 2007—2010 роки.

19. Створити цикл тематичних теле- та радіопередач, запровадити в електронних та друкованих засобах масової інформації окремі рубрики для розміщення інформаційних матеріалів про професії, що користуються попитом на вітчизняному ринку праці, а також про наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування.

Держкомтелерадіо, Мінсім’ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

20. Залучати громадські організації до створення спільних медіа-проектів, спрямованих на підвищення рівня інформованості громадян щодо запобігання і протидії торгівлі людьми.

Держкомтелерадіо, Мінсім’ямолодьспорт. 2007—2010 роки.

Надання захисту та допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми

21. Надавати громадянам України, що постраждали від торгівлі людьми, юридичну допомогу в поверненні додому. МЗС, МВС, Адміністрація Держприкордонслужби разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

22. Сприяти працевлаштуванню та професійному навчанню громадян України, що постраждали від торгівлі людьми.

Мінпраці, МЗС, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

23. Проводити моніторинг та узагальнення досвіду діяльності центрів реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

24. Висвітлювати у засобах масової інформації заходи із запобігання і протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, що постраждали від такого злочину.

Держкомтелерадіо, МВС, МЗС, МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

25. Проводити щорічний конкурс серед засобів масової інформації та неурядових організацій із створення соціальної реклами на тему протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину.

Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007—2010 роки.

Міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми

26. Забезпечувати участь у міжнародних семінарах, засіданнях за круглим столом, конференціях і тренінгах з питань протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці,

Мінтрансв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій. 2007—2010 роки.

27. Проводити аналіз міжнародних договорів з питань співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, зокрема торгівлі людьми, брати участь у міжнародних оперативно-профілактичних операціях і розслідуваннях злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також ініціювати проведення таких розслідувань.

МВС, МЗС, СБУ, Мін'юст, Адміністрація Держприкордонслужби. 2007—2010 роки.

28. Продовжувати співробітництво з Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI), правоохоронними органами інших держав з питань спільної протидії торгівлі людьми, обміну інформацією про транснаціональні злочинні групи та окремих осіб, які провадять таку злочинну діяльність, а також розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

МВС, СБУ, Мін'юст, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби. 2007—2010 роки.

29. Забезпечувати залучення міжнародних громадських організацій, благодійних фондів та іноземних засобів масової інформації до реалізації проектів, спрямованих на запобігання і протидію торгівлі людьми, розшуку осіб, які зникли за кордоном, їх реінтеграцію і реабілітацію.

Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт. 2007—2010 роки.

30. Розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми, захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів, розшуку осіб, які зникли за кордоном, поверненні додому та реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Адміністрація Держприкордонслужби, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. 2007—2010 роки.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

м. Київ

17 травня 2007 р.

№ 392

**Про проведення у навчальних закладах
просвітницько-профілактичних заходів
з питань протидії торгівлі дітьми у 2007 році**

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 року № 410 «Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року» та з метою підвищення рівня поінформованості школярів та посилення компетентності педагогічних працівників у питаннях запобігання торгівлі дітьми

наказую:

1. Прийняти до відома Інформацію директора Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи про виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 10.11.2005 р. № 649 щодо запобігання торгівлі дітьми (додаток 1).

2. Затвердити план-графік проведення заходів у рамках співпраці органів освіти та навчальних закладів системи освіти України та Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України» з питань протидії торгівлі дітьми у 2007 році (додаток 2).

3. Міністру освіти і науки Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити проведення просвітницько-профілактичних заходів з питань протидії торгівлі дітьми та покласти виконання функцій координаторів названих заходів на керівників обласних центрів практичної психології і соціальної роботи – на обласному рівні; методистів районних (міських) методичних кабінетів відділів освіти – на районному рівні; заступників директорів із виховної роботи, практичних психологів, соціальних педагогів – на рівні навчального закладу.

4. Українському науково-методичному центру практичної психології

і соціальної роботи (Панок В.Г.) налагодити дієву співпрацю із Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» (Самолевська Н.С.) та забезпечити координацію роботи щодо виконання спільних заходів.

5. Контроль за виконанням цього наказу залишаю за собою.

Перший заступник Міністра

Б.М. Жебровський

Додаток 1
до наказу Міністерства
освіти і науки України
від 17.05.2007 р. № 392

Інформація
про виконання наказу Міністерства освіти і науки України
від 10.11.2005 р.
№ 649 щодо запобігання торгівлі дітьми

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 10 листопада 2005 р. № 649 «Про проведення у 2005-2007 роках інформаційно-освітніх заходів у навчальних закладах із питань запобігання торгівлі дітьми» з червня 2005 р. по лютий місяць 2007 р. за фінансової підтримки Міжнародної організації з міграції ВГО «Жіночий консорціум України» реалізовувався проект „Презентації навчального відеофільму з протидії торгівлі людьми „Станція призначення - ЖИТТЯ”.

Координатором проекту на рівні Міністерства освіти і науки України виступав Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, на регіональних рівнях – керівники обласних центрів практичної психології і соціальної роботи, на районному рівні - методисти із виховної роботи районних (міських) методичних кабінетів відділів освіти і науки райдержадміністрацій.

Презентації навчального відеофільму з протидії торгівлі дітьми „Станція призначення - ЖИТТЯ” проводилися представницями ВГО „Жіночий консорціум України” на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

ВГО „Жіночий консорціум України” у 2005-2007 роках провів за узгодженим сторонами графіком 10 навчальних семінарів для методистів з виховної роботи районних (міських) методичних кабінетів відділів освіти і науки райдержадміністрацій на базі Інститутів післядипломної педагогічної освіти Вінницької, Волинської, Житомирської, Рівненської, Тернопільської, Сумської, Полтавської, Харківської, Хмельницької та Чернігівської областей всього.

Реалізація інформаційно-освітніх заходів із протидії торгівлі дітьми дозволила:

- підготувати в 10 областях України 730 районних тренерів; районні тренери підготували більше 2000 шкільних тренерів;

- охопити більше 350 000 старшокласників інформаційно-освітніми заходами;

- ввести до програм курсів підвищення кваліфікації 10 обласних Інститутів післядипломної педагогічної освіти тренінг „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми?” для практичних психологів і соціальних педагогів, заступників директорів навчальних закладів із виховної роботи, класних керівників тощо;

- забезпечити районні (міські) методичні кабінети навчальними відео-офільмами для дітей та молоді 16-19 років з протидії торгівлі людьми “Станція призначення - Життя” та “Жертви мовчання” у кількості 3000 відеокасет і 3000 дисків;

- забезпечити районні (міські) методичні кабінети навчально-методичним посібником для тренерів “Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми?” та однойменним посібником для учнів у кількості 1500 екземплярів кожного із найменувань (всього 3000 екз.);

- забезпечити районні (міські) методичні кабінети Методичними рекомендаціями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи „Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми” (в електронному вигляді) – 3000 дисків.

Моніторинг ефективності проведених навчальних семінарів показав значне підвищення рівня знань та усвідомлення проблеми торгівлі дітьми: на 22 % у тренерів районного рівня, на 28% у тренерів шкільного рівня, на 35% у старшокласників навчальних закладів.

Після перегляду фільму “Станція призначення - Життя” респондентам надавалась можливість викласти свої враження, пропозиції і зауваження.

382 особи (99,2 % усіх респондентів) прямо вказали на його високу актуальність. До їх числа увійшли і респонденти, які до перегляду фільму заперечували актуальність теми торгівлі дітьми або не мали чітко сформованої позиції.

Найсильнішими враженнями від фільму були усвідомлення вразливості і незахищеності людини, яка потрапляє в ситуацію торгівлі живим товаром. Найбільше запам'ятались теми „люди-раби”, „торгівля органами”, „вербування в зону військових конфліктів”, „продаж дітей під видом усиновлення” тощо.

Приємно вразила прикладна спрямованість фільму (запам'яталось, що перед від'їздом треба залишити копії документів, що не можна підписувати незрозумілий текст, перевіряти візи тощо)

Абсолютна більшість респондентів підкреслюють чіткість, структурованість і повноту інформації, послідовність і логіку викладу, доступність для засвоєння учнівською молоддю.

Директор

Українського науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи

В.Г. Панок

Додаток 2
до наказу Міністерства
освіти і науки України
від 17.05.2007 р. № 392

ПЛАН-ГРАФІК

Проведення заходів у рамках співпраці органів освіти,
навчальних закладів системи освіти України та Всеукраїнської
громадської організації «Жіночий консорціум України»
з питань протидії торгівлі дітьми у 2007 році

№ з/п	Заходи	Термін виконання	Відповідальні виконавці
1.	Підготовка та проведення установчого семінару з питань протидії торгівлі дітьми для керівників обласних центрів практичної психології і соціальної роботи (обласних координаторів проекту).	Травень 2007 року	ВГО „Жіночий консорціум України”, Укр. НМЦ п/п
2.	Узгодження та затвердження графіку проведення регіональних навчально-методичних тренінгів.	Травень 2007 року	ВГО „Жіночий консорціум України”, Укр. НМЦ п/п
3.	Підготовка та видання методичних рекомендацій „Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми”.	Травень 2007 року	ВГО „Жіночий консорціум України”
4.	Забезпечення Міністерства освіти і науки АР Крим, управлінь освіти і науки Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської обласних Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій навчальним відеофільмом з протидії торгівлі людьми „Станція призначення - Життя”.	Травень 2007 року	ВГО „Жіночий консорціум України”
5.	Організація та проведення навчально-методичних тренінгів з протидії торгівлі людьми у регіонах України для методистів районних (міських) методичних кабінетів відділів освіти, згідно з попередньо складеним графіком роботи.	Травень-липень 2007 року	ВГО „Жіночий консорціум України”, Міністерство освіти і науки АР Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

6.	Розробка уроку-виховної години з протидії торгівлі людьми у загальноосвітніх навчальних закладах.	Травень-червень 2007 рок	Міністерство освіти і науки України ВГО „Жіночий консорціум України”, Укр. НМЦ п/п
7.	Моніторинг ефективності проведення навчально-методичних тренінгів з протидії торгівлі людьми у регіонах України.	Липень-серпень 2007 рок	ВГО „Жіночий консорціум України”
8.	Розробка посібника „Досвід превентивної діяльності в навчальних закладах України”.	Серпень-жовтень 2007 рок	МОН, Укр. НМЦ п/п, ВГО „Жіночий консорціум України”
9.	Проведення уроку-виховної години з протидії торгівлі людьми у загальноосвітніх навчальних закладах України.	Вересень 2007 рок	ВГО „Жіночий консорціум України”, Міністерство освіти і науки АР Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
10.	Моніторинг рівня знань учнів з протидії торгівлі людьми.	Жовтень 2007 рок	Укр. НМЦ п/п, ВГО „Жіночий консорціум України”
11.	Обробка результатів моніторингу й підготовка висновків та рекомендацій.	Жовтень 2007 рок	Укр. НМЦ п/п, ВГО „Жіночий консорціум України”
12.	Видання посібника „Досвід превентивної діяльності в навчальних закладах України”.	Листопад 2007 рок	ВГО „Жіночий консорціум України”

I. ЗАВДАННЯ, ЯКІ СТОЯТЬ ПЕРЕД ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Сьогодні об'єктом торгівлі часто є молоді люди, котрі не мають достатнього досвіду і не обізнані з наслідками протиправної діяльності. У великих містах сьогодні спостерігається деяке підвищення поінформованості про явище торгівлі людьми, тому торгівці активно переміщуються до маленьких містечок та сіл, де інформації з даної проблеми ще недостатньо. Там навіть самі постраждали не ідентифікують себе як жертв торгівлі і не можуть ані звернутися за допомогою, ані застерегти від подібного лиха інших.

Система освітніх закладів, охоплюючи населення найменших населених пунктів, забезпечує вплив на 95% молоді. До того ж, профілактичні програми можуть бути включені в організований і керований навчально-виховний процес. Це робить освіту потужним і вкрай необхідним фактором запобігання поширенню ганебного для країни явища торгівлі людьми.

Ключові поняття профілактики через систему освіти – „знання”, „ставлення” і „формування навичок”. Педагогічні працівники навчальних закладів можуть здійснювати профілактичну роботу у формі прямого впливу, що передбачає реалізацію наступних завдань:

1 – забезпечити інформування учнів (студентів) про ймовірні ризики та шляхи запобігання попадання в ситуацію торгівлі людьми;

2 – формувати небайдуже ставлення до проблеми торгівлі людьми;

3 – формувати навички запобігання ризику та конструктивної поведінки в ситуації ризику;

4 – поширення інформації і досвіду серед не охопленого навчанням населення (однолітків, знайомих). Опосередкований вплив здійснюється як спонтанно, внаслідок спілкування краще обізнаних (навчених) учнів з непоінформованими однолітками, так і цілеспрямовано, наприклад, через театралізовані форми, виставки-конкурси тощо.

Реалізація цих завдань передусім має опиратися на достовірну інформацію та застосування активних методів навчально-виховної діяльності, в чому має сприяти блок навчальних матеріалів, до якого входять відеофільм „Станція призначення – ЖИТТЯ” і посібники для тренерів та учасників „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми” (IOM, USAID, Sida).

II. СПЕЦИФІКА РОБОТИ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Педагогічні працівники є організаторами профілактичної роботи в навчальних закладах, тому важливо, щоб вони оволоділи інтерактивними формами навчально-виховної роботи. Перешкодою є психологічна неготовність викладачів зайняти принципово іншу позицію щодо учнів, адже обов'язковою умовою інтерактивних занять є ставлення до учнів як до рівноправних учасників навчального процесу. Проведення таких занять вимагає більш високої кваліфікації, ніж лекційна робота. Викладач має бути досить компетентним, обізнаним з особливостями групової динаміки, не тільки готовим до висловлення суперечливих думок, а й прихильно ставитись до активності учнів, прагнути постійного „зворотного зв'язку” і заохочувати учнів до висловлення своєї думки щодо теми обговорення. Але не дозволяти заняттю перерости у „тусовку” (наприклад, використовуючи процедуру „вироблення правил” на початку занять). До арсеналу викладача повинна входити велика кількість вправ, тем дискусій, щоб обирати найвідповідніші тем та складу і рівню аудиторії.

З метою оволодіння вчителями навичками проведення інтерактивних занять доцільно організовувати навчальні семінари під керівництвом досвідчених тренерів чи практичних психологів, для яких такі навички є частиною фахових умінь. В роботу фахових методичних об'єднань можна включити ділові ігри, метою яких буде визначення тем і занять, на яких доречно використовувати ту чи іншу інформацію з проблеми торгівлі людьми (з матеріалів посібників тренера та учасника „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”), а також відпрацювання найбільш ефективних для навчальних занять форм і методів роботи. Допомогти організувати такі ігри може практичний психолог навчально-го закладу чи методист, який відповідає за психологічну службу.

Керівники навчальних закладів в оцінці діяльності педагогів повинні враховувати рівень їхньої активності з питань профілактики негативних явищ, в тому числі, і запобігання торгівлі людьми, і сприяти проведенню такої роботи на організаційному рівні.

Батьки. Більшість батьків старшокласників досить критично ставляться до проведення виховних заходів та інших форм роботи, безпосередньо не пов'язаних з навчальною діяльністю. Щодо обговорення теми торгівлі людьми, батьки часто виказують нерозуміння її важливості та спротив, мотивуючи тим, що „їх це не стосується”, вони „виїжджати не збираються”, „тільки час гаяти”, „краще до екзаменів готуватись”. Тому

актуальним є завдання – зацікавити батьків (і тут дуже доречним буде використання фільму), в тому числі і через роботу з учнями (батьки, зазвичай, цікавляться результатами всіляких опитувань їхніх дітей).

Учні. Оскільки в 15-16 років виявляються риси, характерні як для підліткового так і для юнацького віку, слід вести роботу з урахуванням специфіки аудиторії. В цьому віці мотивація до роботи може бути переважно емоційною (цікаво спілкуватися, подивитися фільм, посперечатись з педагогом). Підлітки і молодь схильні до ризикованої поведінки і протесту як форм самоствердження. Варто організувати роботу так, щоб учень сам приймав рішення, подаючи інформацію як застереження, вказуючи на можливі шляхи вирішення проблем. Застосовуючи форми роботи, які передбачають можливість висловити власну думку, самореалізуватись як суб'єкт прийняття рішень, можна очікувати на прихильність старшокласників і позитивне ставлення до поданої інформації. Під час групових чи індивідуальних бесід, відповідаючи на запитання, слід дотримуватися деяких правил:

1. Будьте толерантними до будь-яких запитань. Категорично забороняються окрики (які часто можна почути під час „традиційних” уроків), погрози і покарання. Якщо запитання виходить за межі вашої компетенції, пообіцяйте (і дотримайте слова!) відповісти на нього згодом.

2. Ставтесь до запитань серйозно, навіть якщо вони такими не здаються. Не можна відмахуватися, оцінювати чи переводити розмову на особистість.

3. Гарантуйте дотримання таємниці (в разі конфіденційності інформації).

4. На всі запитання давайте конкретні й однозначні відповіді.

5. Будьте послідовними.

6. Погодьте програму виховання з педагогами і батьками (дійте заодно).

Студенти. Студентська молодь, порівняно зі школярами, більш обізнана, прагматична у виборі занять і, одночасно, привабливіша для торгівців людьми, оскільки, зазвичай, вийшла з-під прямої батьківської опіки і схильна до „самостійних”, часто ризикованих, рішень. Для студентів ВНЗ варто обґрунтувати необхідність засвоїти певний мінімум знань, щоб убезпечити себе від ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. В роботі зі студентами можна активніше опиратись на самостійне опрацювання матеріалу (наприклад, самостійне або в малих групах укладання «пам'яток безпеки» з подальшим обговоренням), розробку рекламних матеріалів, сценаріїв тощо. Досить дієвими можуть стати різноманітні акції, театральні постановки, інформаційні кампанії. Причому основну ініціативу в організації і змістовному наповненні заходів вар-

то віддати самим студентам, забезпечивши їх якісними інформаційними матеріалами.

Для всіх категорій учасників навчально-виховного процесу доречним і ефективним буде моделювання (програвання) ситуацій оформлення на роботу, виїзду за кордон, поведінки у ситуації ймовірного ризику тощо.

III. ОРГАНІЗАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

3.1 Форми проведення профілактичної роботи з батьками

Батьківські збори. Під час зборів зручно проводити анкетування (Додаток1), після якого організовується перегляд фільму „Станція призначення – Життя”. Тоді подальшу роботу можна пов'язати з аналізом результатів опитування як самих батьків, так і учнів класу (наприклад, всі батьки погоджуються, що проблема торгівлі людьми актуальна для нашої країни. Але лише 30% вказали, що (ситуація) ризикована щодо потрапляння в торгівлю людьми тощо). Це допоможе додатково звернути увагу батьків на прогалини у власних знаннях та уявленнях дітей і підвищить ефективність засвоєння інформації, викладеної в фільмі.

Батьківські конференції. Підготовка до конференції може включати попереднє опитування батьків і дітей (наприклад, під час батьківських зборів). Добре, якщо є можливість організувати перегляд фільму і подальше обговорення. Таку конференцію можна підготувати, використовуючи матеріали посібника для тренера „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”. Наприклад, конференція „Ні! – рабству XXI століття” може включати теми (в дужках вказано сторінки посібника тренера, які містять потрібну інформацію): „Що таке торгівля людьми і чому вона продовжує існувати” (с.14-21, с. 57-59), „Знаємо свої права” (с.45-50), „Методи і засоби вербування” (с. 22-23, с. 38), „Наслідки торгівлі людьми” (с. 24-26, історії потерпілих – с. 51-55), „Куди звернутись за кордоном?” (с. 30-32, с. 37, с. 41-42), „Легальне працевлаштування – шлях до безпеки” (с. 39-40) тощо. На такі конференції доречно запрошувати представників місцевих громадських організацій – партнерів МОМ, інформація про які міститься в додатку.

Перегляд фільму (наприклад, «Станція призначення - ЖИТТЯ») з анкетуванням чи без нього. Може поєднуватись з батьківськими зборами, передувати залученню до оцінювання учнівських творчих робіт, бути частиною конференції.

Залучення до оцінювання конкурсу творчих робіт (див.) наприклад, конкурс плакатів). Це опосередкована форма роботи з батьками з метою зацікавити та підвищити поінформованість щодо проблеми торгівлі людьми. До оцінки робіт батькам можна продемонструвати фільм та роздати оцінні форми та інформаційні матеріали, які допоможуть зорієнтуватись в темі робіт.

3.2 Форми проведення профілактичної роботи з дітьми та молоддю

Традиційні форми навчання

Лекція - найшвидший спосіб надання інформації. В лекційній формі засвоюється лише 5% від наданого обсягу інформації, оскільки учень є пасивним слухачем, працює тільки слуховий аналізатор. Інформація, яку подає викладач, нашаровується на попередні установки і вже сформовані цінності, і може суперечити їм. Якщо інформація узгоджується з досвідом учня, він не знаходить в лекції нічого нового і відволікається від слухання. Коли інформація суперечить досвіду, це викликає внутрішній опір, бажання посперечатись. Незадоволення цієї потреби викликає роздратування, негативізм. На фоні такого емоційного стану інформація швидше буде відторгненою як така, що не укладається в „модель світу” учня.

Читання дає можливість засвоїти 10% інформації, оскільки читач є активним суб`єктом, може вибрати в тексті потрібне, повернутися до незрозумілого, пропустити відомі частини.

Демонстрація відеоматеріалів підвищує ступінь засвоєння матеріалу до 20%, бо узгоджено працюють два сенсорних канали: аудіальний і візуальний. Наприклад, демонстрація навчального фільму „Станція призначення – „ЖИТТЯ”.

Активні форми навчання

Активні способи пізнання спонукають молодь приймати відповідальність за власну обізнаність. Визначити цінність набутого досвіду повинен сам учень. Обов`язок викладача - створити атмосферу, яка сприятиме засвоєнню матеріалу.

Найкраще (до 90%) інформація засвоюється під час практичних занять, коли учні безпосередньо можуть використати отримані знання. Матеріал швидко опановується, коли є нагода одночасно з отриманням інформації задавати питання і обговорювати неясні моменти. Тому для

ефективної роботи необхідно навчитися використовувати активні форми проведення занять, такі як мозковий штурм, рольові ігри, групова робота, тренінги.

Важливо, щоб діти самі брали участь в підготовці подібних заходів. По-перше, їм це цікаво. По-друге, коли діти, молодь самостійно готують інформацію по заданій проблематиці, ставлення до даного питання стає осмисленішим. По-третє, діти більш дбайливо і з патетикою ставляться до зробленого власноруч.

“Мозковий штурм” є чудовим засобом швидко включити всіх членів групи в роботу на основі вільного висловлення своїх думок. Може використовуватись на початку роботи з метою виявлення прогалин у знаннях, викривлених уявлень, міфів та суперечливих установок у ставленні до проблеми торгівлі людьми. Мозковий штурм є ефективним методом стимулювання невпевнених учнів до участі в обговоренні, збору великої кількості ідей протягом короткого періоду часу, наприклад, „що таке „торгівля людьми“? (“Мозковий штурм у малих групах”, посібник тренера, с. 15).

1. Учням пояснюють, що вони не повинні обґрунтовувати свою відповідь або пояснювати, чому так вважають. Це метод, при якому приймається будь-яка відповідь, яка має відношення до питання, що обговорюється.

2. Ведучий (вчитель, учасник - „секретар”) задає питання і записує всі відповіді без коментарів. Важливо не давати оцінок, а приймати і записувати думку кожного на дошці (аркуші паперу), не пропустити і не перекрутити жодної пропозиції! Адже коли людина, здолавши сором’язливість, висловлюється, а її не помічають, вона замикається, бо вважає, що з нею не хочуть рахуватись, її „ігнорують”.

3. Після завершення мозкового штурму (повинен займати небагато часу) необхідно дати час для узагальнення висловлених ідей.

Рольові ігри – це невеликі, довільного характеру сценки, що окрім зав’язки, не мають сценарію і відтворюють варіанти життєвих ситуацій, як то варіанти заманювання “жертв”, “я збираюсь їхати вчитись/працювати за кордон” тощо. (посібник тренера, с. 38 /додаток 2/; с. 39 /Додаток 3/; с. 28 /„Спростування міфів та стереотипів”/). Рольова гра є дуже ефективним методом, яким непросто оволодіти, оскільки вона потребує фантазії і активності учасників. Щоб зробити цей метод більш ефективним:

- виберіть добровольців або балакучих і енергійних учнів;
- якщо включаєтесь у гру, візьміть собі одну з провідних ролей (зможете „стимулювати гру, якщо учасники уникатимуть проблемних ситуацій”;

– розкажіть учням, в якому напрямі вони повинні діяти або запропонуйте сценарій, щоб вони могли розпочати;

– використайте „реквізит“;

– розбийте весь клас на пари, і нехай кожна пара розіграє ролі, щоб уникнути збентеження, викликаного необхідністю постати перед класом.

Інша корисна сторона рольової гри - тренування варіантів поведінки в тих ситуаціях, в яких можуть опинитися учасники. Підготовка молоді до зустрічі з подібними ситуаціями в житті дозволить їм наперед виробити ряд навичок, які допоможуть не потрапити в ситуацію торгівлі людьми чи зменшити негативні наслідки такого потрапляння.

Граючи, важливо не перестаратися:

– Після гри „акторів” необхідно виводити з „ролі”, „повертати” до реальності, нагадуючи, що це була тільки гра.

– Не дозволяти одним і тим же учасникам кілька разів поспіль грати однотипні ролі, щоб не залишатися цим „персонажем” в очах товаришів.

– Встановлювати ліміт часу на гру, втручатися або припиняти її, якщо щось пішло не так і може нашкодити групі або конкретному учаснику.

Групова робота. Активно використовується під час тренінгів, але може значно „оживити” традиційний урок. Сучасна молодь володіє значною інформацією і певним життєвим досвідом. Не слід всю роботу зводити до передачі інформації. Прагніть допомогти розібратися в ній для того, щоб кожний міг зробити правильний вибір. Молодій людині легше осмислювати матеріал, коли є можливість висловити свої думки і погляди і отримати відповіді на запитання. Груповою роботою сприяє обміну ідеями і взаємному збагаченню досвідом. Викладач, який вирішив таким чином оптимізувати навчально-профілактичну роботу, може скористатися наведеними нижче рекомендаціями та матеріалами відповідних тем в посібниках тренера і учасника „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”. Багато видів діяльності передбачають роботу з маленькими групами. Якщо ви вирішите працювати з невеликими групами, зауважте деякі рекомендації:

– Краще почати роботу в парах або в групах, що складаються з трьох або чотирьох чоловік. Так учасникам легше подолати збентеження. З часом кількість учнів в групах можна збільшити.

– Стежте, щоб учні мінялися і працювали в різних парах. Краще не довіряти учням формування груп, оскільки учні, яких не виберуть, почуватимуться приниженими і нікому не потрібними. Іноді важливо формувати різностатеві групи.

– Підкресліть важливість підходу “тонуть або плисти разом”. Успіх групи у вирішенні задачі залежить від внеску кожного.

Тренінги - активна форма навчання і отримання знань, яка не сприймається як заняття в школі або лекція. Тренінгу властива неформальна обстановка спілкування, яку забезпечує ведучий. Він спілкується на рівних з учасниками, він - учасник групи. Наступною характеристикою, що відрізняє тренінг від традиційних занять, є незвичайне розташування учасників в аудиторії, - вони сідають по колу. Коло є необхідною умовою таких занять. Коло забезпечує довірливу атмосферу, дозволяє всім учасникам бачити інших, вільно спілкуватися один з одним і з ведучим. Це достоїнства тренінгу. Проте є і недоліки. Передусім, великі витрати часу; обмежене число учасників тренінгу (якщо, наприклад, профілактичну лекцію можна прочитати за одну годину і при цьому охопити велику кількість учасників, то на тренінгу за одну годину обговорити цю проблему з такою кількістю людей неможливо), потреба в спеціальній підготовці ведучого. Ведучий повинен не тільки володіти інформацією, але і уміти працювати з аудиторією, володіти навичками ведення дискусії.

“Надзавданням” профілактичної роботи є створення, особливо в учнівської молоді, власної моделі безпечної поведінки, з низьким ризиком потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Педагог має привернути увагу учнів до проблеми, надати переконливу інформацію про ступінь ризику, висунути аргументи на користь безпечної поведінки, допомогти виробити навички такої поведінки, створити ситуацію психологічного комфорту й захищеності.

Педагогічним працівникам, котрі проводять профілактичну роботу, потрібно оволодівати новими формами профілактичної роботи або використовувати традиційні, надаючи їм ознак, які відповідали б інтересам і потребам молоді, спонукали осмислено діяти, сприяли формуванню особистої позиції щодо проблеми.

3.3 Форми організації у школі виховної роботи з проблеми запобігання торгівлі людьми

Наведені нижче форми профілактичної роботи будуть найбільш ефективними, якщо використати їх на етапі закріплення знань і відпрацювання навичок чи як повторення вивченого (на заняттях, під час тренінгу „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”, після перегляду фільму тощо).

Театралізовані форми

Це найскладніші й найцікавіші форми, які розкривають тему за допомогою художніх образів, засобів театралізації, використання творчих здібностей учнів (студентів). Є формою поширення засвоєної інформації за межі цільової групи. Для написання сценарію можна скористатися матеріалами додатків із посібників тренера чи учасника „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми”.

Вистави можуть бути показані багаторазово, що дає можливість працювати з великою і різноманітною аудиторією. Дані форми позакласної роботи потребують від учителя режисерських здібностей.

Літературно-музична композиція – це подання літературного матеріалу (у нашому випадкові – необхідної інформації) у музичному оформленні. Спробуйте використовувати сучасні технічні засоби (епізоди із фільму), художнє освітлення.

Концерт - поєднання різних за жанром художніх номерів у одній програмі. Концерт може завершувати тиждень, присвячений темі торгівлі людьми, чи бути фінальним заходом у рамках одноденної акції. У такому разі на концерті доречно підбити підсумки роботи, нагородити переможців різноманітних конкурсів, наприклад, конкурсу плакату чи творчих робіт, театральних постановок тощо.

Публіцистична вистава (раніше дана форма роботи називалась агітбригадою) - цей жанр народився як можливість вести агітаційну роботу сценічними прийомами. Ознаки жанру – віршовані тексти (створені учасниками конкурсу творчих робіт чи під час занять, на яких розглядались питання торгівлі людьми), використання прийому «апорт» (яскраві словесні заклики, звернення до глядача), театралізовані мініатюри.

Театралізована вистава – на відміну від рольової гри, потребує певного сюжету (сценарію), де дійові особи є носіями певних характеристик, учинків. Цей жанр часто підсумовує роботу в певній групі. У профілактичній роботі дає змогу донести не стільки важливу інформацію, скільки нюанси теми, вплинути на емоційну сферу. Сюжетом такої вистави може бути реальна історія якоїсь людини, що потрапила в рабство, чи вигадана історія (посібник тренера, додатки). Це може бути також і притча, де розмова про біле рабство ведеться в алегоричній формі (старшокласники і студенти полюбують такий „філософський” підхід).

Пластично-хореографічна вистава – вистава, де основним засобом вираження є пластика: рухи тіла, міміка, жест. Вона ведеться мовою сим-

волів і потребує виразних костюмів, музичного супроводу, яскравих атрибутів (свічки, тканини, стрічки тощо). Дійовими особами такої вистави можуть бути як люди, так і герої-символи: гроші, душа, хвороба тощо.

Інтерактивні ігрові форми

Інтерактивні форми („interaction” – взаємодія) передбачають включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і потребують від глядача певних дій, знань, учинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так і перевіряти наявний рівень знань та вмінь.

Гра станціями – жанр, де учасникам пропонується рухатися між «станціями», які за темами відповідають різним аспектам проблеми торгівлі людьми (підказкою є посібник учасника, посібник тренера, – зміст), і, зупиняючись, отримувати чи демонструвати свої знання чи певні навички. Особливо доречно в теплу пору року, оскільки може проводитись на повітрі, що прихильно сприймається учнями. Доречно застосовувати для закріплення знань, а також як форму підведення підсумків.

Інтелектуально-пізнавальні форми

Частіше за все – це варіанти телевізійних програм: «Що? Де? Коли?», «Слабое звено» тощо. Можна створити авторську програму. Основа змісту – „запитання – відповіді” (використайте, анкету чи епізоди фільму „Станція призначення – „ЖИТТЯ”, наприклад „Які помилки допущені в продемонстрованому сюжеті?”). Хочемо порадити вам бути винахідливими й у постановці запитань (запитання може містити в собі часткову інформацію, бути поставлене у формі малюнка, пантоміми)

Художньо-прикладні форми

Це конкурси малюнків, виставки квітів тощо. Ці форми впливають на свідомість образотворчими засобами, адресовані великій аудиторії.

Конкурс плакатів. Ідея конкурсу дуже проста. Буває так, що учень єдиний, хто може вплинути на однолітка чи на дорослого, і йому потрібно допомогти, створити умови для такого впливу. Можна проводити конкурс не тільки плакатів, але й літературних робіт: віршів і прози. Тоді багато малюнків згодом можна буде підписати відповідними рядками.

Технологія конкурсу. Визначтеся, кого ви хочете бачити в ролі конкурсантів. В оголошенні про конкурс можна дати класифікацію, наприклад, плакати, направлені на: причини чи наслідки торгівлі людьми; безпосередні недоліки ризикованої поведінки і переваги безпечної (учня відштовхує не те, що небезпечно, а те, що викликає у нього неприйняття, навіть огиду); захист від ризиків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми (наприклад, „Зупинись! Це може бути небезпечно!”, „Гроші і брязкальця не замінять здоров'я і самоповаги”). Якщо ви хочете підійти до оголошення конкурсу ґрунтовно, треба провести підготовчу бесіду (щоб учасники зрозуміли, про що можуть бути їх роботи), допомогти знайти свою ідею. Щоб уникнути штампів, розбийте тему на підтеми (номінації). Наприклад, „Добррозичливість може бути оманливою”, „ Безпечність – шлях до біди”, „Коли зваблюють заробітком” тощо. Тоді учні уявляють напрям своєї творчості і зосереджуються на ближчій для них темі. Для оголошення конкурсу, використовуйте комунікативні структури школи (дошки оголошень, шкільну раду чи самоврядування, класних керівників і вчителів, особливо балакучих учнів, місця, облюбовані учнями школи). Тоді учні зможуть одержувати інформацію не тільки по вертикалі - від вчителя до учня, але і від своїх однолітків.

Оцінка ресурсів. Про безліч талановитих і активних школярів можуть знати і просто класні керівники, і шкільний актив. Не перетворіть конкурс (добровільний!) на зразковий відкритий урок, коли всім доведеться вписувати і вимальовувати щось.

Час початку конкурсу. До визначеної дати у організаторів має залишатися в запасі тижнів два. Добре оголосити конкурс після канікул, коли у учнів накопичилося багато емоцій, які добре вкладаються в концепцію будь-якої творчості, уроків задають зовсім мало, немає атестацій і контрольних робіт.

Призи і додаткова мотивація. Цінність призів полягає в тому, що вони є символом визнання досягнень. Щоб розбудити емоції, іноді достатньо запропонувати щось зробити, наприклад, взяти участь в конкурсі, а конкурс вже передбачає якусь боротьбу за визнання, сам по собі є стимулом, хоча і результат теж важливий. Результатом може бути наявність візуального матеріалу, на який можна буде опиратися в профілактичній роботі.

Терміни конкурсу і його початок. Для школи оптимальний термін - 2 тижні (плюс два-три тижні). Іноді роботи приходять протягом двох місяців, бо хтось не встигатиме і схоче передати роботу пізніше. Тому не варто поспішати з підведенням підсумків. Але так, щоб не погасити інтерес.

Оголошення конкурсу. Потенційним учасникам необхідно повідомити, які і куди вони повинні приносити роботи. Слід підготувати реєстраційні форми, де вказати: прізвище, ім'я, вік, школа, клас, тема, назва роботи, вид роботи (малюнок, вірш, розповідь, і т.д.), можливо, адреса, телефон. Ці формальності можна прописати і в самому оголошенні про конкурс.

Підведення підсумків. Проведіть виставку, запросивши до перегляду і оцінки робіт батьків. Цьому можуть передувати тематичні батьківські збори і перегляд фільму „Станція призначення – „ЖИТТЯ”. Розробіть оціночні форми чи роздайте інформаційні матеріали з питань протидії торгівлі людьми. Всім пропонується поставити свою одну помітку за роботу, яка їх вразила чи найбільше відповідає темі конкурсу. Кожному (і вчителям), дається один голос, який не можна віддавати собі. В результаті можна вибрати по декілька дійсно кращих плакатів в номінації або темі.

Нагородження. Найпростіше видати дипломи. За підтримки спонсорів – додати листівки, футболки із символікою для авторів найпопулярніших робіт.

Завданням профілактичної роботи є не тільки викладання необхідної інформації, а постійне розширення уявлень учнів щодо проблеми. Пропонуйте зацікавленим учням самостійну роботу, звертайтеся за допомогою до спеціалістів, залучайте батьків. Пам'ятайте, що профілактика потребує певної системності й розвитку.

3.4 Практичні поради з використання навчального фільму “Станція призначення – ЖИТТЯ”

Можливі чотири основні підходи до організації профілактичної роботи із застосуванням фільму “Станція призначення – ЖИТТЯ”. В залежності від виділеного часу і технічних можливостей із анкетуванням (додатки 1, 2) чи без нього, фільм “Станція призначення – Життя” може використовуватись:

- а) для ознайомлення аудиторії з проблемою торгівлі людьми – як разова інформаційна акція, особливо для батьків, широкого загалу,
- б) для постановки проблеми торгівлі людьми – передувати роботі з засвоєння знань і формування навичок,
- в) для засвоєння інформації після попередньо проведеної роботи – демонстрації передує етап постановки проблеми.
- г) для закріплення знань і формування навичок безпечної поведінки – епізодично на етапі відпрацювання навичок.

Загальна схема роботи з фільмом

а. Для ознайомлення аудиторії з проблемою торгівлі людьми – як разова інформаційна акція, особливо для батьків, широкого загалу.

1. Коротке повідомлення теми (та представлення ролі Міжнародної організації з міграції, ВГО “Жіночого консорціуму України” і партнерів).

2. Вхідне анкетування (додаток 1) – бажано.

3. Демонстрація фільму в групі (учнів, студентів, батьків, педагогів тощо)

5. Заключне анкетування – бажано.

б. Для постановки проблеми торгівлі людьми – передуює роботі з засвоєння знань і формування навичок.

1. Коротке повідомлення теми (та ролі Міжнародної організації з міграції, ВГО “Жіночого консорціуму України” і партнерів).

2. Вхідне анкетування (додаток 2) – бажано.

3. Демонстрація фільму в групі учнів (студентів)

4. Опрацювання матеріалу фільму на заняттях (з основ здоров’я, валеології, права, економіки) чи під час проведення виховних годин, на яких доцільно використовувати, в разі технічної можливості, окремі фрагменти фільму)

5. Проведення вікторин, конкурсів плакатів, творчих робіт, використання театралізованих форм (додається опосередковане інформування широкого загалу).

6. Заключне анкетування.

7. Підведення підсумків і аналіз стану „захищеності” аудиторії щодо ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

в. Для засвоєння інформації після попередньо проведеної роботи – демонстрації передуює етап постановки проблеми.

1. Коротке повідомлення теми.

2. Мозковий штурм, анкетування, диспут тощо.

3. Повідомлення ролі Міжнародної організації з міграції, ВГО “Жіночого консорціуму України” і партнерів та демонстрація фільму в групі учнів (студентів)

4. Обговорення відповідності/невідповідності виявлених до перегляду фільму уявлень про проблему торгівлі людьми та шляхи запобігання.

6. Заключне анкетування.

7. Підведення підсумків і аналіз стану „захищеності” аудиторії щодо ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

г. Для закріплення знань і формування навичок безпечної поведінки.

1. Коротке повідомлення теми .

2. Вхідне анкетування (додаток 2) – бажано.

3. Опрацювання на заняттях (з основ здоров'я, валеології, права, економіки) чи під час проведення виховних годин матеріалу посібників “Як підвищити рівень усвідомлення торгівлі людьми?” з використанням епізодів фільму як інформаційних повідомлень чи прикладів поведінки на етапі відпрацювання навичок.

5. Заключне анкетування (додаток 2).

6. Підведення підсумків і аналіз стану „захищеності” аудиторії щодо ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Додаток 1

Анкета 1

Прізвище, ім'я _____

вік _____

дата _____

1. Що таке торгівля людьми?

---

2. Чи актуальною для України є проблема торгівлі людьми?

---

3. Які, на Вашу думку, причини торгівлі людьми?

---

4. Як людина може потрапити в руки торгівців людьми ?

---

5. Оцініть за 10-бальною шкалою, чи є ризик потраплення в руки торговців людьми (обведіть кружечком вибраний бал):

Вас особисто	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ваших дітей	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Друзів чи знайомих	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

6. Що особисто Ви можете зробити для попередження випадків торгівлі людьми?

Дякуємо за відповіді!

Додаток2

Анкета 2

Поставте помітки навпроти обраних варіантів відповідей чи допишіть власні варіанти.

Прізвище, ім'я _____

вік _____

Клас/курс _____

Дата _____

Навч. заклад _____

1 Що таке торгівля людьми?

☐	бізнес
☐	можливість непогано заробити
☐	злочин
☐	не знаю
☐	не чув про таке

2. Які причини торгівлі людьми?

☐	бідність	☐	незнання законів
☐	непоінформованість	☐	прибутковість
☐	міфи про гарне життя за кордоном	☐	мовчання жертв
☐	жадоба наживи	☐	прагнення „гарно жити”
☐	інше (вкажіть)		

3. Що є торгівлею людьми (поставте хрестик), а що ні ?

☐	перевезення працівників для нелегальної праці
☐	утримання примусом з метою експлуатації
☐	продаж молодих людей для примусової проституції
☐	торгівля людськими внутрішніми органами для трансплантації («пересадки»)
☐	нелегальна робота за кордоном без відповідної візи
☐	вивезення під виглядом законного шлюбу за кордон дівчат, яких потім змушують працювати
☐	продаж дітей та підлітків для примусового жебракування, примусових зйомок порнографії і т.п.
☐	проституція, в тому числі, дитяча
☐	посередництво в наймі людей для участі у військових конфліктах
☐	надання батьками дітей для виконання робіт чи послуг за винагороду

Немає	Незначний	Значний	Високий	Пропозиція/ситуація
				пропонують підзаробити на канікулах на сезонних сільськогосподарських роботах
				пропонують молодим людям на канікулах підзаробити на іноземному підприємстві
				обіцянки не конкретизуються (ти чудово влаштуєшся, заробиш гроші, які й не снилися)
				добрий знайомий гарантує працю в певному місці за кордоном і дає гроші в борг
				пропонують пристойну роботу: прибиральницею, продавцем, офіціанткою, танцівницею тощо
				до розмови про виїзд чи працевлаштування долучається „випадковий” відвідувач чи запрошується людина, яка „вже була там і дуже задоволена”
				пропонують роботу продавця чи касира молодим дівчаткам
				пропонують передати закритий пакет „для знайомих”
				зовнішньо пристойні люди просять за певну суму грошей тимчасово «позичити» дітей у батьків малозабезпечених чи багатодітних родин
				особи юного віку працюють в чужій країні самотньо, не маючи друзів та знайомих
				ти їдеш за кордон працювати без трудового договору чи трудової візи
				молодих кличуть за кордон для участі в конкурсах краси, в кастингах модельних агенцій тощо
				знайомий по Інтернеті пропонує «приїхати й погостювати», сплачуючи вартість проїзду
				пропонується підписати контракт про навчання/ роботу іноземною мовою
				„шлюбні агентства” пропонують кандидатуру чоловіка-іноземця, який може одружитися
				пропонують виїхати за кордон для зйомок у рекламі
				молодій людині без професії за велику платню пропонують повоювати в чужій державі

				пропонують виїзд на навчання за кордоном за туристичною візою
				пропонують участь в програмі Au-pair („оо-пер“)
				в контракті на роботу є слова: „та інші види робіт” або „та інші роботи на вимогу працедавця”
				пропонують „зеконмити” - виїхати з туристичною візою в одну країну і попрацювати у сусідній
				уникають обговорювати виїзд чи працевлаштування/підписати контракт/ в присутності старших чи знайомих (ти дорослий і сам вирішуєш, вони обмежені і перешкоджатимуть тобі, немає часу)
				після приїзду на нове місце посередники забирають у тебе документи „для реєстрації”
				пропонують передати гроші за послуги через знайомих
				пропонують відпочити в закордонному в молодіжному таборі
				посередник вимагає гроші за послуги працевлаштування за кордоном „з рук в руки”

5. Оціни ймовірність свого потрапляння в ситуацію торгівлі людьми

це не може трапитися зі мною   це може трапитись з будь-ким

6. Де можна з'ясувати, чи можна легально працювати в обраній країні?

поговорити з тими, хто вже користувався послугами посередника/фірми

в місцевому Центрі зайнятості

на фірмі, що пропонує послуги

в ліцензійному відділі Центру зайнятості Міністерства праці і соціальної політики України

7. Що має бути вказано в контракті на навчання чи працевлаштування?

1

2

3

4

5

---

8. Як можна перевірити, чи відповідає отримана віза твоїм намірам?

1

2

---

9. Які вимоги до участі в програмі Au-pair („оо-пер“)

1

2

3

4

---

10. Що треба знати для відпочинку в закордонному в молодіжному таборі?

1

2

3

4

---

11. Яка віза достатня для того, щоб навчатись за кордоном

---

12. Що треба знати про місце, до якого ти їдеш:

1

2

3

4

5

6

---

13. Чи несуть шлюбні агенції відповідальність за клієнтів?

Так

Ні

14. Які найімовірніші наслідки участі в збройному конфлікті?

15. Що треба зробити, від'їжджаючи за кордон?

1

2

3

4

5

Дякуємо за відповіді!

ТРЕНІНГОВЕ ЗАНЯТТЯ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Є.В. Лозинська,

Н.В.Лунченко,

наукові співробітники Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи

Значного поширення нині набула торгівля дітьми як одна із форм насильства. Простежуються транснаціональні канали, якими здійснюються поставки дітей. У Східній Європі це відбувається в напрямку зі Сходу на Захід, з Російської Федерації, України і Білорусі дітей переважно перевозять до Польщі, Угорщини, країн Балтики та в столиці західноєвропейських держави.

Останнім часом почастишали продаж та викрадення дітей і підлітків в Україні: вони продаються для усиновлення, утримання їх у домах розпусти, під заставу тощо. Суть міжнародної торгівлі дітьми полягає у їх викраденні, примусі, насильстві та експлуатації у найвідразливіших формах.

Механізм торгівлі включає викрадення, перевезення, переховування, передачу з рук у руки, продаж або купівлю дітей за допомогою різних способів примусу, застосування сили, обману або шахрайства, щоб перетворити їх на рабів або помістити в наближені до рабства умови, присилувати займатись проституцією, а також для домашнього рабства, підневільної праці на підприємстві.

За іншою, доволі поширеною схемою, немовлят викрадають з материнських рук і продають як реквізит професійним жебракам. Іноді торговці навмисно калічать дітей, щоб вони викликали більше співчуття перехожих для одержання більшої милостині.

Купуючи дітей, мають на меті різні цілі. Залежно від віку, фізичного здоров'я та розумового розвитку дитину по-різному і використовують. Новонароджених, як правило, використовують як засіб жебракування. Дорослих дітей примушують самих жебракувати, займатись проституцією, схильють до вживання наркотиків, вчинення злочинів та скоєння правопорушень, використовують для виготовлення порнографічної продукції та як біологічних трансплантатів. При цьому покупці керуються далекоглядним розрахунком. Неповнолітні за заняття забороненими видами діяльності або вчинення злочинів, наприклад, збут наркотичних засобів, до досягнення встановленого законом віку, кримінальній відповідальності не підлягають. Отже, використання їх у протиправних

цілях має для таких осіб ряд переваг, зокрема, які дають можливість уникнути відповідальності за злочини та правопорушення.

Такий різновид дитячої праці, як домашня прислуга, є одним із найпоширеніших і зустрічається в усіх регіонах світу. Хоча така праця не обов'язково є небезпечною, але діти, залучені до неї, часто експлуатуються і нерідко зазнають сексуальної наруги від членів сім'ї, на яку вони працюють.

Багато видів дитячої праці, що практикуються в світі, є примусовими. Діти потрапляють у фактичне рабство, однією з найпоширеніших форм якого є боргова кабала. Дитину «віддають» в рахунок оплати боргу. Вони працюють, щоб допомогти виплатити позику чи інші боргові зобов'язання.

Небезпечними є випадки викрадення дітей, які надалі утримуються в таборах, а їхню працю використовують на тяжких роботах: будівлях, гірських розробках, вугільних шахтах, сільськогосподарських плантаціях.

Однією з тривожних тенденцій експлуатації дітей є їх використання під час збройних конфліктів. Діти використовуються як солдати для доставки зброї і ведення бойових дій. У разі відмови виконати наказ дітей б'ють або вбивають. До виконання таких покарань часто залучаються інші викрадені діти. Спроби втечі караються смертю, а у разі успішної втечі батькам втікачів погрожують помстою.

Фактори, що підвищують вразливість дітей до їх залучення в торгівлю:

- бідність та необхідність заробляти на життя щоб допомогти сім'ї;
- прагнення до кращого життя;
- нерозуміння дітьми батьків або осіб, які ними опікуються негативних наслідків, які можуть виникнути для дітей, що лишають сім'ю заради роботи;
- недооцінка дітьми або батьками цінності освіти;
- насилля в сім'ї або інші негативні явища;
- політичні конфлікти або природні катастрофи;
- традиція міграції в пошуках роботи;
- традиція переселення сільських дітей до міст;
- гендерна дискримінація.

Пропонуємо приблизний зміст тренінгового заняття для старшокласників. Дане заняття може використати у своїй роботі практичний психолог чи соціальний педагог. Перед початком проведення необхідно вивчити рівень поінформованості учнів щодо проблеми торгівлі дітьми. Для цього варто використати анкету для вхідного діагностування (Додаток 1). Після завершення тренінгового заняття необхідно провести анкету для вихідного діагностування (Додаток 2).

Заняття

Мета: надати учням інформацію про явища торгівлі людьми (дітьми), зовнішні та внутрішні причини виникнення даної проблеми; про те, які права порушуються в ситуації торгівлі людьми. Формувати навички безпечної поведінки, спостережливості. Виховувати активну позицію щодо можливості захисту своїх прав.

Обладнання: аркуші паперу А2, А4, скотч, маркери, фломастери, картки з орієнтовними правилами безпеки (для кожного учня).

Хід заняття

1. Гра “Знайомство”.

Мета: можливість вийти з власного “Я”.

Інструкція до гри: кожному учаснику групи пропонується назвати себе власним або вигаданим ім'ям, і тільки назване ім'я фігуруватиме у спілкуванні. Продовжити фразу „Я вперше почув про торгівлю дітьми (людьми)...”.

2. Прийняття правил групи.

Мета: Визначення основних правил роботи на занятті, сприяння організації ефективного простору для особистісного розвитку учнів.

Інструкція: Для того, щоб наша зустріч була ефективною, рекомендуємо притримуватись ряду правил.

1. Спілкування на основі довіри.
2. Спілкування за принципом “тут і тепер”.
3. “Я” -висловлювання.
4. Щирість спілкування.
5. Конфіденційність того, що відбувається в групі.
6. Неприпустимість безпосередніх оцінок людини.
7. Активна участь у тому, що відбувається.

3. Інформаційне повідомлення

Торгівля дітьми – здійснення з метою експлуатації і вербування, перевезення, передачі, приховування або отримання дітей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примушування, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливістю становища, або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод для отримання згоди особи, котра контролює іншу особу.

Існують різні способи використання дітей:

- примусове використання в збройних конфліктах;
- примусове усиновлення;
- примусове донорство;
- примусова праця;
- примусові секс-послуги.

Основними елементами в акті торгівлі є:

- купівля-продаж дитини;
- обман;
- насильство;
- боргова кабала;
- експлуатація різних можливостей та здібностей людини.

Дітей використовують здебільшого у жебрацтві та як дешеву робочу силу на некваліфікованих роботах або в розповсюдженні наркотиків серед підлітків.

Причини втягнення дітей у комерційну сексуальну експлуатацію:

- примус батьків чи опікунів;
- безпритульні діти;
- нарко- й алкоголезалежні.
- уявлення про легкість і швидкість заробітку та непотрібність здобуття освіти;
- недбале та безвідповідальне ставлення батьків, які не задовольняють основні життєві потреби дитини;
- жорстоке поводження в сім'ї, сексуальне насильство, психологічний тиск або побої.

4. Вправа “Мої очікування”

Мета: навчити учнів висловлювати свої думки

Інструкція: Учні просять розповісти в кількох реченнях про свої очікування від занять

5. Вправа “Мозковий штурм”

Мета: усвідомлення проблеми торгівлі дітьми.

Інструкція: учнів просять висловити свої думки що викликають у них слова „торгівля дітьми”. Відповіді записуються на аркуші паперу. Вільно висловлюють свою думку всі бажаючі, висловлення не критикуються, не коментуються, висловлення записують усі, вони можуть повторюватися. Педагог підводить підсумок. Записи залишаються на видному місці.

6. Вправа

Мета: навчити учнів аналізувати фактори потрапляння до торгівців людьми.

Інструкція: педагог просить учнів назвати фактори, що підвищують вразливість дітей до їх залучення в торгівлю. Кожен має висловитись. Якщо виникають проблеми з формулюванням, або учні дають неповну інформацію, педагог може підказувати їм. По закінченні справи учні виписують фактори підвищення вразливості дітей до їх залучення в торгівлю на дошці.

Основні фактори підвищення вразливості дітей до їх залучення в торгівлю такі:

- бідність та необхідність заробляти на життя щоб допомогти сім'ї;
- прагнення до кращого життя;
- нерозуміння дітьми, батьків або осіб, які ними опікуються негативних наслідків, які можуть виникнути для дітей, що лишають сім'ю заради роботи;
- відсутність шкіл або неможливість оплати освіти;
- недооцінка дітьми або батьками цінності освіти;
- насилля в сім'ї або інші негативні явища;
- політичні конфлікти або природні катастрофи, що призвели до руху в національній економіці;
- традиція міграції в пошуках роботи;
- традиція переселення сільських дітей до міських родичів;
- гендерна дискримінація.

7. Вправа

Мета: усвідомлення проблеми торгівлі дітьми.

Інструкція: учнів просять об'єднатися у невеликі групи. Кожна отримує аркуш паперу. Діти, працюючи в своїх групах, мають написати на них причини потрапляння дітей до рук работоргівців. Мають враховуватися всі відповіді.

Після закінчення представники з кожної групи презентують свої роботи.

8. Вправа

Мета: усвідомлення небезпечних наслідків торгівлі дітьми.

Інструкція: педагог просить сісти учнів у коло. Далі відбувається обговорення засобів, що використовуються работоргівцями для залякування та контролю своїх жертв.

Педагог може допомагати дітям, якщо виникнуть труднощі з узагальненнями позицій.

Основні методи контролю включають в себе:

1. Боргова кабала – фінансові зобов'язання, де праця жертви вико-

ривується для того, щоб виплатити борг, який було видано на невідзначений термін;

2. Ізоляція – жертв часто ізолюють для того, щоб вони не могли попросити чи отримати допомогу;

3. Конфіскація паспортів чи документів, які встановлюють особистість жертви;

4. Використання погроз насильства по відношенню до жертви чи членів її родини;

5. Контроль фінансів жертви – вилучання зароблених грошей для їхнього зберігання;

6. Вживання алкогольних та наркотичних засобів – жертв змушують приймати алкогольні та наркотичні засоби для контролю їхньої свідомості.

9. Вправа “Мій особистий порадижник”

Мета: узагальнити уявлення учнів про безпечну поведінку, розвивати навички безпечної поведінки.

Інструкція: Учнів об'єднують у групи. Пропонують кожній групі скласти правила особистої безпеки, щоб не стати жертвою торгівців дітьми. При цьому, можна звернути увагу учнів на правила, які приймала група на початку заняття.

По завершенню кожна група презентує свою роботу.

Педагог пропонує учням варіант правил безпеки:

- Я завжди спілкуюся зі своїми родичами, друзями. Коли мені необхідно відлучитися, я скажу, куди йду і коли збираюсь повернутися;

- У випадку запізнення я телефоную;

- Якщо мені необхідно кудись піти, я піду не один (одна), а з товаришем/кою. У такому випадку ми зможемо допомогти один одному не потрапити у біду;

- Я нікуди не йду з незнайомими людьми та нічого у них не беру;

- Я ніколи не сідаю в автомобіль до незнайомих людей;

- Я нікому не дозволю доторкатися до мене. Якщо ж хтось спробує доторкнутися до мене, я голосно і твердо скажу „Ні!”, покличу на допомогу;

- Якщо зі мною щось трапиться недобре, я негайно розкажу тим людям яким я довіряю, хто піклується про мене і хоче, щоб я був/була щасливим/щасливою;

- Я завжди буду слідувати цим правилам. Я хочу бути щасливим/щасливою і здоровим/здоровою. Я на це заслуговую.

10. Вправа “Підсумок”

Мета: узагальнити отриманні знання, отримати від учнів зворотній зв'язок.

Інструкція: педагог просить учнів відповісти на ряд запитань:

- Що нового ви дізналися з проблеми торгівлі дітьми?
- Що таке торгівля дітьми?
- Чому існує таке явище торгівля дітьми?
- Чи ви самі зустрічались з таким явищем як торгівля дітьми?
- Які форми торгівлі дітьми ви знаєте?
- На вашу думку, навіщо потрібні знання причин, що спричиняють поширення явищ торгівлі дітьми?
- Які можуть бути шляхи потрапляння до рук торговців дітьми?

УРОК-ВИХОВНА ГОДИНА З ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Урок 1

Тема: Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми

Мета: Сприяти підвищенню рівня поінформованості учнів та усвідомлення гостроти проблеми торгівлі людьми. Розвивати необхідні вміння та навички з питань захисту власної гідності у складній ситуації. Формувати в учнів усвідомлення проблеми торгівлі.

Завдання:

- Визначити рівня знань учнів з проблеми торгівлі людьми.
- Переглянути навчальний відеофільми з протидії торгівлі людьми „Станція призначення - ЖИТТЯ”
- Обговорити, закріпити отриману інформацію та підвести підсумки щодо побаченого і почутого.

Хід уроку

„Кожна людина має право на життя,
свободу та особисту недоторканість”
Загальна Декларація прав людини, стаття 3

I. Повідомлення теми й мети уроку.

II. Основна частина.

1. Вступ (1 хв.).

Тема сьогоднішнього заняття „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми (особливо дітьми)”. Про цю проблему в Україні

почали говорити з 1996 року. Торгівля людьми – це сучасна форма рабства. Торгівля людьми та торгівля зброєю вважаються найприбутковішими після наркобізнесу напрямками кримінального бізнесу. Жертвами торгівлі людьми є малі діти, підлітки, чоловіки та жінки. Україна, на жаль, є однією з головних країн-постачальниць „живого товару” у країні Європи та Близького Сходу. Україна є також однією з головних країн-транзитів (країна, через яку переправляють потерпілих у країні призначення).

В рамках Всеукраїнської акції „16 Днів протидії гендерному насильству”, яка щорічно проходить з 25 листопада по 10 грудня, особливою увагою відзначається 2 грудня – Всесвітній День проти рабства. В цей день суспільство активно виступає проти такого нелюдського явища як торгівля людьми.

Сьогодні ми більш детально ознайомимося зі станом справ щодо даної проблеми в Україні.

2. Заповнення учнями вхідних анкет (4 хв.).

Учні заповнюють вхідну анкету (Додаток 1), яка дозволить визначити рівень їхньої обізнаності з проблеми торгівлі людьми.

3. Керований перегляд фільму „Станція призначення - ЖИТТЯ” (35 хв.).

Навчальний відеофільм з протидії торгівлі людьми „Станція призначення - ЖИТТЯ” створений Всеукраїнською громадською організацією „Жіночий консорціум України” за фінансової підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні. Пропонується керований перегляд фільму із попередньо поставленими запитаннями. Перед переглядом вчитель об’єднує клас у 3 або 4 групи, задавши кожній групі запитання, на які їм потрібно буде відповісти після перегляду фільму.

Запитання, які пропонується поставити учням перед переглядом фільму:

1. Запам’ятати максимальну кількість цифр, які прозвучать у фільмі.

2. види торгівлі людьми і яким чином відбувається вербування людей.

3. Запам’ятати поради для безпечної поїздки за кодон, що прозвучать у фільмі.

Така групова робота дає можливість зосередити увагу учнів на під час перегляду фільму на конкретних фактах, цифрах, порадах тощо.

4. Обговорення фільму.

На жаль, п’яти хвилин для якісного обговорення фільму недостатньо, тому урок варто проводити в кінці навчального дня.

При обговоренні варто врахувати думки кожного/кожної. Для стимулювання відповідей учнів перед обговоренням потрібно наголосити на тому, що всі думки, що прозвучать з даної теми є правильними. Акцентуйте увагу не на забороні виїзду за кордон, а на отриманні корисної інформації для безпечної поїздки: на навчання, на відпочинок, на роботу тощо.

III. Підсумок уроку

Домашнім завданням цього уроку буде заповнення вихідної анкети (Додаток 2), яка дасть змогу порівняти знання учнів з проблеми торгівлі людьми після отриманої інформації.

Окремі поради для педагогів:

- у кожному районному (міському) методичному кабінеті або ж у заступника директора з виховної роботи, кабінеті практичного психолога чи соціального педагога мають бути касета чи диск з фільмом „Станція призначення - ЖИТТЯ”;

- крім того для роботи з теми протидії торгівлі людьми серед учнівської молоді пропонується використовувати тренерські посібники „Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми” виданий за підтримки Міжнародної організації з міграції;

- варто використовувати різноманітну друковану продукцію: буклети, пам'ятки, календарики з необхідними телефонами та інформацією щодо виїзду за кордон.

Вся це є доповненням до роботи педагога у питанні протидії торгівлі людьми (особливо дітьми) в навчальному закладі. У зв'язку з тим що більша половина української молоді не бачить свого майбутнього в Україні, то завданням педагога є просвітницька діяльність серед учнів з питань попередження торгівлі людьми.

Урок 2

Тема: Формування моделі безпечної поведінки в разі виїзду та перебування за кордоном

Мета: Сприяти практичному формуванню моделі безпечної поведінки в разі виїзду та перебування за кордоном. Розвивати необхідні вміння та навички з питань захисту власної гідності у складній ситуації. Формувати в учнів усвідомлення проблеми торгівлі.

Завдання:

- Дізнатися про рівень набутих на попередньому занятті знань учнів з проблеми торгівлі людьми.

- З'ясувати актуальність проблема торгівлі людьми в Україні, та яким чином це питання стосується молоді.
- Закріпити здобуті знання, уміння та навички.

Хід уроку

I. Повідомлення теми й мети уроку.

II. Основна частина

1. Вступ (1 хв.).

Ми продовжуємо з вами спілкуватися на тему протидії торгівлі людьми. На сьогоднішньому занятті ми практично сформуємо з вами модель безпечної поведінки у разі виїзду та перебування за кордоном. Але перед цим давайте пригадаємо попереднє наше заняття і поговоримо про те, яким чином ми можемо зробити свій внесок у запобігання такого явища як торгівля людьми.

2. Запитання-відповіді (2 хв.).

- Що таке торгівля людьми?
- Які види торгівлі людьми ви знаєте?
- Які з порад для безпечної поїздки за кордон ви запам'ятали після перегляду фільму "Станція призначення - ЖИТТЯ"?

3. Вправа "Ланцюг злочинних дій торгівців людьми" (до 10 хв.).

Використовуючи відповіді учнів на запитання вчитель пропонує схематично зобразити на папері поетапність дій злочинців-трафікерів.

Завдання:

Яким чином ми можемо розірвати цей ланцюг злочинних дій, що можна зробити на кожному етапі?

4. Інформаційне повідомлення (2 хв.)

Реальність сьогодення така, що багато людей нашої країни продовжують масово виїжджати за кордон, ризикуючи при цьому стати жертвою торгівців людьми. За цим стоять величезні гроші, які отримують трафікери. Саме цим словом – «трафікер», почали називати всю ту різноманітну групу людей, які задіяні в торгівлі людьми: організаторів/керівників злочинних груп, які торгують людьми; агентів-вербувальників, що зваблюють людей брехливими обіцянками красивого закордонного життя; працівників і працівниць фірм, що нелегально працевлаштовують за кордоном; осіб, які використовують наявні у них зв'язки з корумпованими працівниками паспортної служби та ВВІР для оформлення необхідних для виїзду документів; перевізників («кур'єрів»); продавців і покупців живого товару; сутенерів і господарів, які використовують цих потерпілих тощо.

Трафікери створюють напівлегальні агентства з працевлаштування та фірми-одноденки, поширюють в газетах неправдиву рекламну інформацію про працевлаштування за кордоном, підшують молодих дівчат і хлопців у громадських місцях, встановлюють контакти з можливими «кандидатами» через спільних знайомих, родичів, сусідів... проте самі родичі, знайомі, сусіди, друзі також можуть виявитися такими вербувальниками.

Ми маємо бути обізнані з цієї проблеми та інформувати про небезпеку стати жертвою торгівців людьми все населення.

5. Рольова гра (20-25 хв.).

Вчитель пропонує учням історію (Додаток 3). Кожному бажаючому роздаються певні ролі, що стосуються саме цієї історії. Решта учнів підтримують однокласників, переглядають міні-виставу за їх участю та стають активними учасниками обговорення побаченого.

Після рольової гри обов'язково потрібно поаплодувати і подякували кожному актору – це буде своєрідним виходом з ролей.

Інформація для педагогів

Для вивчення або засвоєння нового матеріалу використовують рольові ігри як найефективніший засіб наочного пояснення змісту та суті нових ідей. Вони і сприяють міцному засвоєнню знань, і дозволяють присутнім набуті вмінь та навичок, які допомагають відразу ж використовувати набуті знання.

Гра – це репетиція застосування певних норм спілкування та майбутньої діяльності. Вона допомагає відтворити моделі життєвих ситуацій, створює можливість „програти” проблему та краще зрозуміти мотиви й поведінку задіяних у ній.

III. Підсумок уроку (5 хв.)

На завершення заняття пропонується використати вправу „Валіза”. На папері або дошці малюється валіза будь-якої форми. Вчитель по черзі пропонує учням назвати конкретні поради, які практично можна використати в житті.

Наприклад: для поїздки за кордон кожен і кожна мають взяти з собою – дві копії закордонного та внутрішнього паспортів; адреси організацій та консульств у країні, в яку збирається людина, точне місце запланованого перебування за кордоном тощо.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

ВЕРБУВАЛЬНИК - людина, яка займається вербуванням.

ВЕРБУВАННЯ – наймання, набір для яких-небудь робіт, залучення до якої-небудь діяльності, у тому числі протиправної, залучення до складу якої-небудь організації, у тому числі діяльність якої заборонена законом.

ВІЗА – дозвіл на перебування в країні на певний період часу для осіб, які не є громадянами країни. Візу можна отримати в посольстві іноземної держави в Україні. Ті держави, які не мають своїх представництв в Україні, видають візи в найближчих посольствах – у Москві або Варшаві.

ДЕПОРТАЦІЯ – висилка з країни особи, яка порушила візовий режим або перевищила термін перебування в країні, вказаний у візі. Країни можуть затримувати та депортувати осіб, які порушили імміграційний, цивільний чи кримінальний закон. Щодо таких порушень існують державні правила та процедури.

ДИТЯЧА ПРОСТИТУЦІЯ – використання дитини з метою сексуальних дій для отримання оплати чи іншої винагороди у будь-якій формі.

ДИТЯЧА ПОРНОГРАФІЯ – будь-яке, незалежно від форми, представлення дітей, що беруть участь у реальних чи уявних сексуальних діях, або показ статевих органів дитини із сексуальними намірами.

ДИТЯЧИЙ СЕКС-ТУРИЗМ – вид сексуальної експлуатації дітей, що може використовуватися як громадянами країни, так і іноземцями переважно в курортних, прикордонних містах з метою отримання дешевих сексуальних послуг.

ДОЗВІЛ НА ПРОЖИВАННЯ – процес подавання документів для отримання дозволу на проживання, що має особливості в кожній країні. Інформація про правила отримання такого дозволу, про специфічні моменти, необхідні документи та витрати надається в імміграційних службах при посольствах. Взагалі існує два типи дозволу на проживання: тимчасовий та постійний.

ДОЗВІЛ НА РОБОТУ – необхідний для легального влаштування на роботу в інших країнах. Для отримання такого дозволу необхідно подати до посольства іноземної держави документ про факт запрошення на роботу. Дія дозволу на роботу закінчується одночасно з терміном працевлаштування. Цей дозвіл також є підставою для отримання робочої візи.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ (від франц. Exploitation – використання, визиск):

1. Безоплатне привласнення результатів чужої праці.
2. Розробка, використання природних багатств.
3. Використання засобів праці та транспорту.

ЕМІГРАЦІЯ (від лат. виселення, переселення):

1. Масове переселення з батьківщини в іншу країну; тривале перебування за межами батьківщини внаслідок переселення.
2. Сукупність емігрантів, що живуть у якійсь країні.

ЖЕРТВА – особа, що страждає від насильства, нещастя, невдачі.

ІММІГРАЦІЯ (від лат. вселяюся) – в'їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання.

КРАЇНА ПОСТАЧАННЯ – країна, де особа проживала до того, як мігрувала чи була продана.

КРАЇНА ПРИЗНАЧЕННЯ – країна, в якій проживає особа після міграції чи після того, як була продана.

КРАЇНА ТРАНЗИТУ – країна, через яку пролягає маршрут з країни постачання до країни призначення; дуже часто для того, щоб отримати документи для в'їзду чи перебування в країні, документи на одруження чи для отримання віз.

МІГРАЦІЯ (від лат. переходжу, переселяюся):

1. Переміщення, переселення.
2. Міграція населення – переміщення людей, пов'язані, як правило, зі зміною місця проживання. Поділяється на незворотну (з остаточною зміною місця проживання), тимчасову (переселення на досить тривалий, але обмежений термін), сезонну (переміщення в певний період року). Відрізняють зовнішню (за межі країни) та внутрішню міграцію; до зовнішньої відноситься еміграція, імміграція; до внутрішньої – рух з села в місто, міжрайонні переселення та ін.

ПОТЕРПІЛИЙ (ПОТЕРПІЛА) – особа, якій в результаті злочину завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

ПРИМУСОВА ПРАЦЯ – виконання робіт чи надання послуг у ситуації, коли особа працює проти бажання, заробітна плата виплачується лише частково або зовсім не виплачується. Особи, яких примушують працювати, дуже часто зазнають психологічного та фізичного насилля.

РАБСТВО – ситуації, які супроводжуються: борговою кабалою, тобто становищем або станом, що виникає внаслідок застави боржником у забезпечення боргу своєї особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо обумовлена цінність виконаної роботи не зараховується в погашення боргу або якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений; кріпацьким станом, тобто таким користуванням землею, при якому користувач зобов'язаний за законом, звичаєм або угодою жити і працювати на землі, що належить іншій особі, і виконувати визначену роботу для такої іншої особи або за винагороду чи без неї, і не може змінити цей свій стан тощо.

ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ – означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, переховування або одержання дитини шляхом погрози, силою чи її застосування, або інших форм зловживання владою чи уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, що контролює дитину.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ – усі дії, пов'язані з вербуванням та/або перевезенням особи в межах або за межі країни з метою продажу, працевлаштування чи надання послуг, шляхом застосування прямого чи непрямого насильства, погрозою насилля, приниженням гідності, зловживанням владою, боргової залежності, ошукуванням чи будь-якими іншими видами примушування.

ТРАФІКЕР (торговець) – особа чи група осіб, які (у випадку торгівлі людьми) продають інших осіб чи особу з метою отримання прибутку.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Безпальча Р. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками: підручник з проведення тренінгів/Видання друге, оновлене. – Київ, 2004. – с. 115-152.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. Посібник./К.Б. Шевченко, О.А. Удалова, І.М. Труба віна та ін.; Заг. Ред.. К.Б. Шевченко та О.А. Удалової. – К.: Міленіум, 2005. – с. 203-209.
3. Гриценко Л.І., Ткачук І.І. Методичні рекомендації щодо проведення 1 грудня 2006 року у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах уроку-виховної години на тему „Жити в світі, де є ВІЛ”. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 56 с.
4. Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми?: Посібник для тренінгу/ за підтримки Представництва Міжнародної Організації з Міграції в Україні: Програма з протидії торгівлі людьми. – К., 2005. – с. 3-29.

**ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА
В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

(українською мовою)

Дизайн, верстка та друк – ВД «АДЕФ-Україна»

Підписано до друку 20.05.2007 р. Формат 60х90/16
Гарнітура Quant Antiqua. Друк офсетний. Ум.др.арк. 9,0.
Наклад 1000 прим. Зам. № __

Видавничий дім «АДЕФ-Україна»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 32, оф.40-а
тел. (044) 235-33-03, 235-94-31
<http://www.edef.com.ua>
e-mail: edef@edef.com.ua